

OD TEORIJE KRIZE DO KRIZE TEORIJE: ODGOVORNOST ZNANOSTI ZA GOSPODARSKO KRIZO IN ALTERNATIVE**

Povzetek. Politike varčevanja, ki so utemeljene v prevladujoči neoliberalni ekonomski teoriji, so povzročile še drugo dno krize ter poglobljeno krizo v območju držav z evrom, tudi v Sloveniji. Prociklični učinki prevladujoče ekonomske logike povzročajo krizo tudi v ekonomski teoriji, njena političnost in vprašanje alternativ pa sta pogosti temi akademskih razprav. Manj tematizirano je vprašanje odgovornosti znanosti kot takšne; neoliberalizem je namreč slonel in še vedno sloni na avtoriteti znanstvenih metod proučevanja. Brez ustrezne refleksije v zvezi z omejitvami teh metod tvegamo vnovične napake pri oblikovanju družbenoekonomske teorije in političnih predlogov. V članku skušamo na podlagi sekundarnih virov in lastne analize zagovarjati trditve, da so pomanjkljivosti prevladujoče metodologije proučevanja (krize) posledica racionalističnih predpostavk v zvezi z vzročnostjo in idealističnega odnosa do predmeta proučevanja. Pokazati skušamo, da je mogoče s pomočjo bolj skeptičnih predpostavk oblikovati pogojne empirične trditve, ki omogočajo izgradnjo robustnejše družbenoekonomske teorije.

Ključni pojmi: finančna in gospodarska kriza, teorija, metodologija, ontološki realizem

Uvod: ali se za slabo politiko skriva slaba znanost?

Globalna finančna in gospodarska kriza, ki se je razplamtela po letu 2007, ni zamajala le temeljev prevladujočih »neoliberalnih« ekonomskih politik, temveč tudi temelje prevladujoče neoliberalne ekonomske teorije – torej teorije, v skladu s katero so prosto delovanje posameznikov, zasebna lastnina in izvršljivost dogovorov (učinkujoč pravni red) najboljši pogoji za učinkovito uporabo virov pri zasledovanju individualnih ciljev.

* Dr. Marko Lovec, asistent na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

V skladu s prvotno razlago je bila kriza še vedno posledica pretiranega vmešavanja države v trge s pomočjo prevzemanja tveganja za kredite in spodbujanja investicijske dejavnosti (Wallison, 2008). Tovrstna neoliberalna razlaga krize je utemeljevala zadržano fiskalno politiko oziroma politike varčevanja, s katerimi so po začetku rasti javnega dolga na račun nespremenjenega državnega trošenja in povečanih socialnih transferjev skušali javno porabo prilagoditi obsegu gospodarske aktivnosti v zasebnem sektorju. Vendar pa je politika varčevanja delovala prociklično; povzročila je vnovično poglobitev gospodarske krize oziroma njeno drugo dno. Še bolj negativne učinke je imela politika zadrževanja porabe v območju držav z evrom, kjer je povzročila izjemen padec gospodarske aktivnosti in socialno krizo v državah na obrobju območja, s tem pa zamajala zaupanje v obstoj evro skupine in celo Evropske unije.¹

Poglabljanje gospodarske krize in počasno okrevanje sta okrepila kritiko neoliberalne ekonomske politike, s tem pa tudi kritiko neoliberalizma v ekonomski teoriji. Po besedah Garyja Dimskyja (2014: 1) se je »kriza pričela kot učbeniški primer tega, kaj se brez ustreznega nadzora zgodi s finančnimi in lastniškimi trgi, v naslednjih petih letih pa je postala kriza neodgovorne javne porabe /... / Kako je to mogoče?«.

Razprave o političnosti neoliberalne ekonomske teorije in njenih negativnih družbenoekonomskih učinkih so bile v akademski sferi prisotne že dolgo pred aktualno krizo (npr. Keynes, 1936). Vendar pa je v znanosti, predvsem v ekonomski disciplini, v osemdesetih letih prejšnjega stoletja neoliberalni pogled na ekonomijo prevladal. Prevlada ni bila (zgolj) posledica nazorskih pogledov osrednjih ekonomistov, finančne podpore s strani zasebnih in javnih naročnikov raziskav ter drugih oblik ideološke hegemonije, temveč je bila utemeljena s številnimi rezultati metod znanstvenega proučevanja (Dow, 2008). Čeprav se danes glas zahtev po alternativnih pogledih zunaj in znotraj ekonomske discipline sliši glasneje (npr. Stiglitz, 2010; Pikkety, 2014), kriza neoliberalne politike položaja neoliberalne teorije ni bistveno spremenila.

Legitimnost, ki jo posameznim politikam daje znanost, ter razlage, ki so potrjene na podlagi rezultatov znanstvenih metod proučevanja, odpirajo vprašanje odgovornosti znanosti za (ne)reševanje ali celo poglabljanje družbenih problemov (Lawson, 2009: 760). Vprašanje ni relevantno zgolj zaradi problemov konkretne neoliberalne politike in teorije. Dimsky (2014) in njeni številni drugi kritiki pogosto zagovarjajo keynesiansko teorijo spodbujanja ekonomske aktivnosti s pomočjo nižjih obrestnih mer in krepitve javne porabe. Vendar pa je tudi ta politika v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja doživela krizo stagnacije ob rasti cen (»stagflacije«). Da bi se izognili

¹ Po nekaterih pravnih interpretacijah bi izstop iz evroskupine zahteval izstop iz Evropske unije.

slabim politikam, je za to treba opraviti refleksijo znanstvenih metod proučevanja, in tako zmanjšati možnost za »slabo znanost«, ki tovrstne politike podpira.

Namen pričujočega članka je prav to: osvetliti problem znanstvenih metod proučevanja, ki podpirajo posamezne teorije, ter obravnavati mogoče alternative. Članek najprej na primeru prevladujočih razlag krize obravnava pomanjkljivosti osnovnih empiričnih in logičnih metod. V tretjem poglavju članek predstavlja posamezne idealne tipe metodoloških pristopov. V sklepnem delu članek obravnava relacijsko-realistični pristop k proučevanju družbenoekonomske problematike, kot ga utemeljujejo avtorji, kot so Roy Bhaskar (1978), Arestis Sayer (1992) in Tony Lawson (1997), in skuša ponazoriti, kako je mogoče s postavljanjem pogojno veljavnih trditev zgraditi robustnejšo družbenoekonomsko teorijo.

Teorije gospodarske krize: primer empiričnih in logičnih napak

Prevladujoča neoliberalna razlaga finančne in gospodarske krize izhaja iz državnih politik v desetletju pred krizo, ki so bile namenjene dvigovanju standarda posameznih ekonomskih skupin z nižjimi dohodki. Po mnenju odmevne študije, ki jo je Peter J. Wallison opravil za American Enterprise Institute (2008), so politike, kot so državne podpore in državno prevzemanje tveganj za hipotekarna posojila v okoljih, kjer so živeli prebivalci z nižjimi dohodki, ter izvajanje, financiranje in zavarovanje posojil prek paradržavnih institucij, kot sta Freddie Mac in Fannie Mae, povzročili pretirano rast obsega teh posojil. Vzroki za državne podpore posameznim nižjim slojem so bili v hitri rasti dohodkov v najproduktivnejših skupinah prebivalstva, ki je bila posledica širjenja in poglobljanja prostega delovanja trgov od konca osemdesetih let dalje. Povečevanje dohodkovnih razlik je sprožilo pričakovanja po rasti standarda tudi v delih prebivalstva z nižjimi dohodki, ta pa so se izrazila v obliki pritiskov na kandidate za politične funkcije. Da bi pridobili večinsko podporo za zmago na volitvah, so ti začeli izvajati politike posrednih dohodkovnih podpor, kot so podpore za hipotekarna posojila, ki so omogočale prenašanje stroškov vračila posojila in tveganja nevrčila naprej v prihodnost, ki je segala onkraj omejenega trajanja mandata politične funkcije. Kriza je naposled izbruhnila kot posledica nakopičenih posojil brez kritja (tudi Quigley, 2008: 1–3; Jaffe in Quigley, 2010).²

Vzrok za krizo je bil torej v ukrepih, kot je kolektivno prevzemanje stroškov tveganja za posojila, ki so kršili liberalna načela, v skladu s katerimi naj

² Neoliberalna razlaga ne zanika vloge zasebnega sektorja, denimo zasebnih finančnih institucij, kot nosilca krize. Vendar pa vzrok za finančne špekulacije vidi v javnem prevzemanju tveganj: »Kapitalizem brez bankrota je kot religija brez greha. Pustite, naj propadejo. /... / Pomoč spodbuja pretirana tveganja, neuspeh krepi previdnost« (Meltzer, 2007).

bo ekonomska aktivnost posledica svobodne iniciative na podlagi zastavka zasebne lastnine. Problem je bil širši od hipotekarnih posojil – kazal se je kot splošen problem prevelike ponudbe denarja in pretiranega povpraševanja, s čimer so politične elite skušale nagrajevati posamezne ekonomske skupine podpornikov ali vplivati na nacionalno gospodarsko rast (Ohanian, 2010: 46). Kot pravi Calomiris (2009), so bile »vladne finančne subvencije za tveganja glavni sprožilni faktor krize, skupaj s prilagodljivo monetarno politiko«. Na obrobju območja držav z evrom se je problem manjše konkurenčnosti in nepriljubljenih strukturnih reform, denimo, reševal z obsežnim kreditiranjem po nerealnih obrestnih merah, kar je pripeljalo do posebne krize evroobmočja. Neposredni vpliv politike na investicije in posojila, nerealno zasebno zadolževanje in pretirana javna poraba v skladu s to logiko pojasnjujejo tudi krizo v Sloveniji.

Kje je problem omenjene neoliberalne razlage? Izpostavimo lahko dva tipa napak v sklepanju. Prvič, problem posojil in investicij brez realnega kritja ni objektivna spremenljivka, ki bi bila ustrezno utemeljena, temveč družbena predpostavka oziroma način družbenega opredeljevanja do določenega problema za nazaj – še v letu 2007 se je veliki večini ekonomistov obseg obrestnih mer in finančnih operacij, denimo, zdel ustrezen in racionalen (Colander in dr., 2008). Problem sklepanja iz vidne posledice na vzrok je poznan tudi kot empirična napaka oziroma napaka induktivnega sklepanja (»tako je«). In drugič, tudi če sprejmemo predpostavko o prenizki oceni tveganj na posojila, ki je predhodila krizi, zveza med spremenljivkama še ne pomeni vzročne povezave, pa četudi to ustreza posamezni teoriji. Vzročna zveza namreč zahteva izključevanje drugih posredujočih spremenljivk – še posebej takrat, ko so za te dani indici, kot je, denimo, sočasna koncentracija dohodkov v posameznih dohodkovnih skupinah (Pikkety, 2014). Pri obravnavi posledice kot vzroka govorimo o vzročni inverziji oziroma o napaki deduktivnega sklepanja (»iz tega nujno izhaja«).

Neoliberalna razlaga finančne in gospodarske krize ni edina, ki je na voljo. Med ekonomskimi razlagami lahko omenimo neoklasično razlago Kennetha Arrowa (2008), ki govori o mejni koristnosti rasti obsega finančnih transakcij kot posledici povečevanja kompleksnosti sistema, izpeljave iz neo-keynesianske sinteze, ki združuje klasične probleme makroekonomije, kot je brezposelnost, z mikroekonomskimi pojavi, npr. rigidnost trga dela, počasno prilagajanje cen navzdol in rast obsega ponudbe zaradi ekonomije obsega (Stiglitz, 1988; Mankiw in dr., 1993), ter bolj heterodoksne razlage, ki opozarjajo na problem sistemske neenakosti med lastniki dela in kapitala (na primer odmevno delo Pikketyja) ter na finančno ekspanzijo kot ciklično fazo kapitalističnega razvoja (primer je obujanje dela ekonomista Hymana Minskyja) (tudi Stiglitz, 1999). Poleg ekonomskih lahko navedemo tudi nekaj družbenih (politoloških in socioloških) razlag krize kot posledice

vse večjega obsega globalnih transakcij in konkurence, ki povzroča erozijo demokratičnega institucionalnega nadzora nad procesi in vodi v nacionalne strategije gospodarske rasti z odlaganjem tveganj in stroškov na globalno gospodarstvo in/ali v vse šibkejšo vlogo predstavnikov dela, ki je organizirano na nacionalni ravni, ter posledično v povečano koncentracijo svetovnega kapitala in krizo. Prvo, bolj liberalno-institucionalno razlago zagovarja Dani Rodrik (2011), drugo, bolj kritično pa, denimo, Andrej Lukšič (2009). Sociologi in komunikologi (npr. Trdina in Pušnik, 2010) opozarjajo na družbeno prevlado neoliberalnega diskurza, ki zagovarja politike liberalizacije, deregulacije in privatizacije, s čimer krepi vlogo lastnikov kapitala in povzroča koncentracijo družbenih virov (tudi Cafruny in Ryner, 2009).³

Alternativne razlage krize po sebi še ne rešujejo problema metod. Pogosto sicer izhajajo iz kritike argumentacije posameznih prevladujočih pristopov, vendar lahko na ravni utemeljevanja trditev tudi pri slednjih govorimo o določeni arbitrarnosti pri opredelitvi predpostavk, kot je denimo »kompleksnost finančnih transakcij«, in pri opredelitvi zvez, denimo med »neenakostjo in krizo«. To seveda še nič ne pove o (ne)veljavnosti teorij, pove pa nekaj o problemu empirične in logične metode kot takšne. Vpliv izhodiščnih predpostavk hkrati vodi v obravnavo vzročnosti kot političnega vprašanja, s tem pa znanstveni metodi ne ostane več nič, s čimer bi lahko znanstvenike ščitila pred oznako »družbenopolitični delavci«. Z veljavnostjo metod sklepanja se ukvarja metodologija. Sedaj si bomo ogledali ključne tipe metodologij in njihove omejitve.

Redukcionistične predpostavke metodoloških pristopov

Znanstveno metodo običajno razumemo kot prepoznavanje spremenljivk in postavljanje hipotetičnih trditev o zvezah med njimi, ki navadno izhajajo iz teorij v zvezi s predmetom proučevanja. Veljavnost hipotez se empirično preverja. V primeru fenomena, ki ga sestavlja večje število enot in kjer je standardizacija vpliva spremenljivk mogoča, se uporablja vzorčenje, ki omogoča, da na podlagi statističnih zakonitosti s pomočjo raziskave na omejenem številu enot oblikujemo sklepe v zvezi s celotno populacijo. V družbenoekonomskih znanostih, kjer so populacije pogosto majhne ali pa gre celo za eno samo specifično enoto proučevanja in kjer je velika verjetnost subjektivnega vpliva oziroma obrnjene kavzalnosti, se pogosto uporabljajo kvalitativne metode, kot so logično-empirično preverjanje alternativnih

³ *Finančne institucije z Wall Streeta, iz Cityja in od drugod so pred krizo prosto vstopale na posamezne trge in vplivale nanje; to je še posebej veljalo za nova tržna gospodarstva Vzhodne Evrope z majhnimi in še ne razvitimi trgi delnic in obveznic. Banke so najprej ustvarjale velike špekulativne dobičke, potem pa so z umikom povzročile pokanje finančno-investicijskih balonov (Gowan, 2009).*

razlag (»counterfactual analysis«), sledenje postopku (»process tracing«) in napredne analize subjektivnega delovanja, kot so strukturirani intervjuji.

Kot smo skušali ponazoriti v prejšnjem poglavju, se znanstvena metoda sooča z dvema temeljnima problemoma: prvič, kako vemo, da je neka spremenljivka ali dejstvo res takšno, kot je (pre)poznano – oziroma s problemom induktivnega sklepa, in drugič, kako vemo, da je spremenljivka, ki se pojavi le v kombinaciji z drugo spremenljivko, posledica prve – oziroma s problemom deduktivnega sklepa. Običajna znanstvena metoda se na omejena problema odzove tako, da predpostavlja, da so ugotovljena dejstva posledica racionalnega delovanja posameznikov, zaradi česar jih lahko sprejmemo za veljavna. Podobno velja tudi za vzročne zveze, kjer na podlagi objektivizacije opredelitev (idej), značilne korelacije ali druge povezave med njimi utemnjujejo objektivne zakonitosti delovanja. Zaradi uporabe »običajnih« (»conventional«) opredelitev kot racionalnih, objektivnih opredelitev spremenljivk in dejstev je govora tudi o »običajni metodologiji« (»conventionalism«) (Boland, 1980).

Kaj pa v primeru, če smo soočeni s spremenljivkami, ki so odvisne od določenega družbenega načina razumevanja, kot so »neliberalne institucije«, ter z zvezami, ki iz tega izhajajo in ne upoštevajo morebitnih posredujočih spremenljivk?⁴ Ti primeri kažejo, da običajna metodologija temelji na splošni teoriji znanja o stvareh kot takšnih (epistemologiji), ki predpostavlja svobodno, racionalno in atomistično delovanje posameznikov. Zaradi obravnave empiričnih posledic, kot da gre za vzroke, je govora tudi o empirizmu. Predpostavka, da gre pri idejnih opredelitvah za objektivne predstave o stvareh (ontologijo), ki temelji na prepričanju, da se v procesu učenja gradi objektivno znanje o spremenljivkah in zvezah, pa nato omogoča potrjevanje trditev o objektivnih vzročno-posledičnih razmerjih (Lawson, 2009: 760; Keen, 2009: 5).⁵ Racionalistična epistemologija in idealistično-objektivistična (tudi dualistična) ontologija sta značilni za pozitivistično filozofijo znanosti. Z drugimi besedami običajna metodologija operira z določeno nerealistično predstavo o družbi, ki ji omogoča zanikanje možnosti, da je neka spremenljivka zgolj stvar določenega pogleda in da je določen vzrok hkrati posledica oziroma ustvarjanje fikcije mehničnega zaprtja družbeno-ekonomske stvarnosti (Bhaskar, 1987). Omenjene probleme je prepoznal

⁴ David Colander, Hans Föllmer, Armin Haas, Michael Goldberg, Katarina Juselius, Alan Kirman, Thomas Lux in Brigitte Sloth so v odmevni študiji z naslovom »Finančna kriza in sistemska odpoved akademske ekonomije«, ki je od prve objave (2008) doživela že več dopolnjenih izdaj, zapisali naslednjo misel: »Zdi se, da je veliko aktualnega empiričnega dela v makroekonomiji in finančah pod vplivom predanalitičnega verjetja v veljavnost posameznega modela.«

⁵ Drugo ime za epistemologijo je tudi »znanstvena ontologija«, predpostavke o znanju namreč omogočajo oblikovanje trditev na podlagi pridobljenega znanja, drugo ime za ontologijo pa je filozofska ontologija, ukvarja se namreč z abstraktnim vprašanjem narave biti. Glej tudi delo Milana Brgleza (2008).

že John M. Keynes, ki je leta 1930 na prošnjo Društva narodov, naj oceni zgodnje ekonometrično delo Nizozemca Jana Tinbergna v zvezi z ekonomskimi cikli, zapisal naslednje:

»V prvi vrsti gre za vprašanje metodologije – logike uporabe metode multivariatne analize na še ne analiziranem ekonomskem predmetu, za katerega vemo, da je časovno gledano nehomogen. V primeru, ko imamo opravka s številčno izmerljivimi, neodvisnimi dejavniki, ki so ustrezno analizirani, tako da imamo opravka z neodvisnimi atomiziranimi dejavniki, ter dejavniki, ki so povsem razumljivi ter delujejo na material, ki je stalen in homogen skozi čas, potem bi lahko govorili o metodi multivariatne analize z ustrezno mero zaupanja v to, da bo razvozlala zakonitosti njihovega delovanja /... / Vendar pa vemo, da je sleherni izmed teh pogojev glede na ekonomski predmet daleč od tega, da bi bil izpolnjen«. (Keynes, 1973: 285–6)

Razen o običajni metodologiji je mogoče govoriti še o treh metodoloških pristopih, ki tako ali drugače izhajajo iz njenih problemov, in sicer o instrumentalizmu, pragmatizmu in relacijsko-realističnemu pristopu (Boland, 1980). Instrumentalizem izhaja iz problema indukcije, a pravi, da je ta neresljiva, saj je ugotavljanje empiričnih dejstev vedno odvisno od predpostavk. Zaradi tega zavrača ugotavljanje vzročnih zvez kot cilj znanosti in namesto tega govori o delujočih oziroma instrumentalnih zvezah – torej takšnih, s pomočjo katerih je mogoče doseči pričakovane cilje.⁶ Instrumentalizem tako na videz odpravi problem znanosti, ne pa tudi družbenega problema metode. V primeru, da družba ni odprta, racionalna in atomizirana, je instrumentalna metoda namreč slab obet za reševanje njenih problemov. Ne samo da zavrača razpravo o objektivni veljavnosti metod, in s tem sistematični razvoj znanosti, temveč znanost povsem podreja trenutnim družbenim interesom. V abstraktnem smislu instrumentalizem v izhodišču sprejme idealistično (tudi monistično) ontologijo, kar ima za posledico sklepanje iz sleherne posledice delovanja na delovanje kot vzrok oziroma posploševanje logične inverzije. Roy Bhaskar (1987: 36) pravi, da je tovrstna logična napaka, ki izhaja iz idealizma, posledica logične napake v sami obravnavi problema indukcije; problem empirične napake se namreč obravnava kot problem vpliva idej, češ da če je empirična trditev pod vplivom apriornih predpostavk, potem so te tudi vzrok empirične trditve.

⁶ V primeru, če sprejmemo, da so predpostavke vedno nerealistične, njihova nerealističnost ni več problematična. Eden osrednjih predstavnikov čikaške ekonomske šole Milton Friedman v svojem eseju iz leta 1953 celo pravi, da bolj kot so predpostavke nerealistične, bolj je to za hipotezo.

Pragmatizem kot druga alternativa običajni metodologiji podobno kot instrumentalizem izhaja iz neločljivosti empiričnega od subjektivnih in političnih vplivov oziroma iz monistične ontologije. Vendar pa pragmatizem, vsaj v primeru t.i. reflektivnih in kritičnih družbenih pristopov (Cox, 1995; Bordieu, 2002; Cafruny in Ryner, 2009), opozarja na to, da empirične opredelitve niso neodvisne od družbenih razmerij moči oziroma da ta razmerja pomagajo poustvarjati. Pragmatizem se na ta način postavlja v čevlje marginaliziranih skupin, da bi preprečil teror večine, na drugi strani pa sprejema subjektivna merila metode, kar vodi bodisi v hiperrefleksivnost metod bodisi v njihovo podrejanje demokratičnemu preizkusu, s tem pa tudi vsem pomanjkljivostim konkretnih »demokratičnih« institucij.

Tretja alternativa običajni metodi je relacijsko-realistični pristop (Sawyer, 1992; Lawson, 1997). Kot pove že ime samo, pristop prepoznava problem družbene pogojenosti (»strukturiranosti«) empiričnih dejstev in spremenljivk in namesto o mehaničnih govori o kemičnih zvezah, ki so odvisne od pogojev, ki jih (po)ustvarjajo. Vendar pa hkrati s tem zavrača obravnavo empirije kot zgolj posledice idej in zahteva hkratno ugotavljanje objektivnih pogojev delovanja, torej pogojev, ki so neodvisni od tega, kaj o njih mislimo: »/L/judje se ne poročajo zato, da bi reproducirali nuklearno družino ali da bi reproducirali kapitalistično ekonomijo. Vendar pa je to nenačrtna posledica, kakor tudi nujni pogoj njihovega početja« (Bhaskar, 1989: 35). Relacijsko-realistični pristop tako zavrača racionalistično predpostavko in ontološki idealizem, ki vodi v racionalizacijo subjektivnega delovanja. Namesto tega govori o realizmu dvojnosti idej in materialnih pogojev ter o njunem kompleksnem prepletanju v procesih družbenega delovanja (Brown, 2014: 115–6; 119–121).⁷

Vse štiri metodologije predstavljamo v Tabeli 1. V naslednjem poglavju bomo skušali odgovoriti na sklepno vprašanje, ali je relacijsko-realistični pristop mogoče razumeti kot skeptični pristop k znanstveni metodi, ki zagovarja postavljanje pogojnih trditev, s pomočjo katerih lahko pridemo do bolj robustnih razlag.

⁷ Klasičen primer relacijsko-realističnega pristopa predstavlja delo Karla Marxa. Po Marxu (1976) je vsak vzrok družben oziroma stvar konvencije (»proizvodni odnos«), hkrati s tem pa so določeni tipi odnosov (»zasebna lastnina«) povezani z objektivnimi ekonomskimi težnjami (»koncentracija«), ki imajo strukturno naravo. Kot pravi Fleetwood (2012a: 71), je bil Marx zagovornik abstraktnega teoretiziranja, vendar so v nasprotju z Ricardovimi formalističnimi abstrakcijami Marxove usklajene z materialno realnostjo (tudi Fleetwood 2012a: 73; 2012b). Primer je lahko tudi Keynesova teorija (1936), ki opozarja na nezavedne stvarne strukture, zaradi katerih so v obdobju gospodarskega krčenja lastniki kapitala nagnjeni k pretiranemu varčevanju, s čimer skušajo izboljšati svoj položaj v primerjavi z drugimi (Harcourt, 2007: 57).

Tabela 1: METATEORETIČNE PREDPOSTAVKE METODOLOŠKIH PRISTOPOV

		Epistemologija: odnos med vedenjem o predmetu (posledici) in predmetom proučevanja (vzrokom)	
		Racionalizem/ mehanicizem: malo spremenljivk	Strukturalizem: veliko spremenljivk
Ontologija: odnos med vedenjem o predmetu (posledici) kot takšnem in stvarni naravi predmeta (vzroka)	Idealizem: malo enot	Instrumentalizem	Pragmatizem
	Materializem: veliko enot	Običajna metodologija	Relacijsko-realistični pristop

Vir: prirejeno po Jacksonu, 2011.

Realne možnosti in ovire realistične metodologije

Boland (1980) je v svoji analizi metodologije v ekonomski disciplini zapisal, da »ekonomisti najpogosteje ne vedo, na kakšni metodologiji njihova dognanja temeljijo, če pa že, pa se načel, ki jih navajajo, ne držijo«. Njegove misli ni potrebno razumeti predvsem kot kritike metodološke »nevednosti« raziskovalcev. Ravno nasprotno, opozarja nas na realne pogoje, v katerih poteka proizvodnja znanosti; to so pogoji oviranega dostopa do podatkov, določenih pričakovanj okolja in omejenih virov. Ta realni kontekst znanosti pojasnjuje, zakaj večina znanstvene proizvodnje pristaja na običajno metodologijo; predpostavke homogenih dejavnikov, univerzalnih enoznačnih zvez in zaprtega »eksperimentalnega« okolja namreč omogočajo oblikovanje prilagodljivih, družbeno razumljivih in uporabnih sklepov na podlagi obvladljivega obsega empiričnega raziskovalnega dela. Vendar pa poenostavljajoče metodološke predpostavke hkrati vodijo do stalnih trenj med različnimi, empirično utemeljenimi razlagami »istih« fenomenov ter do družbenih problemov znanosti (Dymski, 2014: 2), zavračanje metodoloških razprav pa opravičuje pojave, kot je vrtičkarstvo v imenu specializacije in razlikovanja, ovira dialog, zmanjšuje kritično maso, s tem pa tudi omejuje možnosti za razvoj znanosti in družbe.

Ontološki realizem, ki je v ozadju relacijsko-realistične metodologije, ni specifična vsebinska teorija, temveč metateorija, ki opozarja, da ima določena empirična posledica lahko več vzrokov ter da ima določen vzrok lahko različne empirične posledice.⁸ Zdi se, da tovrstni pogled ustreza problematiki gospodarske in finančne krize:

⁸ Tudi v primeru če se posamezna teorija sklicuje na relacijsko-realistični pristop, ta še ne jamči za

»Če je trajajoča finančna in gospodarska kriza opozorila na kakšno značilnost svetovnega gospodarstva, je to gotovo tesna povezanost njegovih številnih vidikov in sestavnih delov. Dogajanje v posameznih delih sistema je imelo vidne posledice na dogajanje v drugih delih, dogodki v eni regiji na tiste v drugih, in končno je razvoj današnjih dogodkov tesno povezan s tem, kar se je dogajalo prej in bo imel pomemben vpliv na možnosti, ki se odpirajo v prihodnje«. (Lawson, 2009: 765)

Prevladujoča in alternativne razlage gospodarske in finančne krize, ki smo jih orisali v prvem poglavju, operirajo s spremenljivkami in zvezami, ki jih ni potrebno obravnavati na homologen in monokavzalen način. Obstaja določeno soglasje glede pospešene internacionalizacije ter krepitve neoliberalne politike, do katere je v razvitem svetu prišlo v osemdesetih letih. Uvajanje te politike je razumljeno kot posledica stagflacije v sedemdesetih letih, ko so sindikalne zahteve po ohranjanju standarda povzročale dvig cen, gospodarska rast pa se je ustavila. Krizo v sedemdesetih je mogoče razumeti kot posledico izčrpanja modela politik javnega povpraševanja in meje rasti, na katero se je kapital začel prilagajati s pospešeno koncentracijo in dvigovanjem cen. Ker so se hkrati odprla vrata mednarodnemu pretoku denarja, so lastniki kapitala to izkoristili za investiranje dobičkov zunaj nacionalnih meja, s čimer so zaobšli nacionalni vpliv sindikalnih organizacij. Razvite države, ki so ugotavljale, da politika javnega povpraševanja vodi v odtekanje sredstev, so začele same spodbujati internacionalizacijo, zadržano monetarno politiko, deregulacijo in privatizacijo, da bi s tem pritegnile mednarodni kapital. S pomočjo multinacionalnih podjetij in segmentacije trgov so ohranile koncentracijo kapitala in izkoristile bazene poceni delovne sile v državah tretjega sveta za pospešen prehod v kvalificirano in fleksibilno storitveno gospodarstvo (Lovec in Svetličič, 2011).

Koncentracija kapitala in cenitev proizvodnje z dislokacijo sta nevtralizirali problem rastočih socialnih razlik v razvitih državah. Od konca devetdesetih let pa se je z razvojem novih gospodarskih sil težišče koncentracije proizvodnje in investicij pričelo spreminjati. Da bi omejile ekonomske pritiske posameznih socialnih skupin prek demokratičnih institucij in da bi omejile erozijo gospodarske moči, so »stare« razvite države začele spodbujati domače kreditiranje in investicije. Od novega tisočletja naprej so se z napihovanjem špekulativnih balonov kazale posledice tovrstnega finančnega ekspanzionizma, dokler se ni milni mehurček gospodarske rasti zahodnih držav razpočil. V območju držav z evrom je dostop do kreditov v močni valuti predstavljal spodbudo konvergenци, obljuba konvergence pa

veljavnost rezultatov (Lawson, 2009: 762; Fleetwood, 2012a: 68–70), pač pa za določeno mero odprtosti in prepoznavanja različnih razlag (Harré, 2009).

pričakovanje, ki je krepilo dodatno posojanje s strani bank in investiranje. To je v političnem smislu omogočalo in opravičevalo ideološki projekt enotnega trga in enotne valute ter zakrivalo razmerja med centrom in periferijo, dokler se ta s krizo niso izrazila (Arestis, Brown in Sawyer, 2001).

Predlagana razlaga je hipotetična in je predvsem namenjena prikazu možnega povezovanja pogojnih spremenljivk in zvez, ki jih prepoznavajo različni teoretski pristopi, v sintezo, ki lahko krati pojasnjuje vlogo »običajnih« razlag. Prepoznavanje kompleksnosti in večplastnosti proučevanega predmeta seveda ne pomeni, da mora biti nova razlaga kompleksna in vseobsegajoča. Kot pravi Tony Lawson v svoji knjigi z naslovom »Ekonomija in realnost« (1997), »ni problem v abstraktnih poenostavitvah, abstrahiranje je namreč neizogibni del teoretičnih prizadevanj, temveč v empirični ustreznosti abstrakcije«. Predlagana hipotetična razlaga ima svojo osrednjo abstrakcijo, to je koncentracijo kapitala, in omogoča primerjavo z drugimi razlagami na podlagi razločujočih indikatorjev, kot je prerazporejanje virov med družbenimi skupinami glede na njihov položaj v proizvodnih odnosih. Razlaga omogoča prepoznavanje tega, kako je mogoče s pomočjo posameznih spremenljivk in predpostavljenih zvez postavljati na videz empirično ustrezne trditve, ki imajo realni vpliv na proizvodno strukturo in položaj posameznih družbenih skupin. Objektivni strukturni konteksti delovanja kažejo na objektivne tendence in realne možnosti delovanja.

LITERATURA

- Arestis, Philip, Andrew Brown in Malcolm Sawyer (2001): *The Euro: Evolution and Prospects*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Arrow, J. Kenneth (2008): *Risky Business*. *Guardian*, 15. oktober.
- Arrow, J. Kenneth in Frank Hahn (1971): *General competitive analysis*. San Francisco: Holden-Day.
- Bhaskar, Roy (1978): *A Realist Theory of Science*, 2nd ed. Brighton: Harvester.
- (1987): *Scientific Realism and Human Emancipation*. London: Verso.
- Bourdieu, Pierre (2002): *The logic of practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Boland, Lawrence (1980): *The Foundations of Economic Method*. London: Geo. Allen & Unwin.
- Brglez, Milan (2008): *Filozofija družbenih ved v znanosti o mednarodnih odnosih: od kritike političnega realizma h kritičnemu ontološkemu realizmu*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Brown, Andrew (2014): *Critical realism in social research: approach with caution*. *Work Employment Society*, 28: 112–123.
- Calomiris, Charles W. (2009): *Banking crises and the rules of the game*. NBER Working paper. Cambridge MA: National Bureau for Economic Research.
- Cafruny, Alan in Magnus Ryner (2009): *Critical Political Economy*. V: Wiener, Antje in Thomas Diez, *European Integration Theory*, 2nd edn, 221–240. Oxford: Palgrave.

- Colander, David, Hans Föllmer, Armin Haas, Michael Goldberg, Katarina Juselius, Alan Kirman, Thomas Lux, Brigitte Sloth (2008): The Financial Crisis and the Systemic Failure of Academic Economics. Mimeo. Dostopno prek: http://www.debtdeflation.com/blogs/wp-content/uploads/papers/Dahlem_Report_EconCrisis021809.pdf (1. 6. 2009).
- Cox, Robert (1995): *Critical Political Economy*. V: Hettne, Bjorn (ur). International Political Economy – Understanding Global Disorder. London/New Jersey: Zed Books.
- Dymski, Gary A. (2014): The neoclassical sink and the heterodox spiral: political divides and lines of communication in economics. *Rewiev of Keynesian economics*, 2(1): 1-19.
- Dow, Sheila (2008): Mainstream methodology, financial markets and global political economy. *Contributions to Political Economy*, 27: 13-30.
- Easton, David (1981): *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*. New York: Alfred A. Knopf.
- Fleetwood, Steve (2012a): From »Political economy to economics« and beyond. *Historical Materialism*, 20(3): 61-80.
- (2012b): Laws and tendencies in Marxist political economy. *Capital and Class*, 36(2): 235-62.
- Friedman, Milton (1953): *Essays in Positive Economics*. Part I – The Methodology of Positive Economics. Chicago: University of Chicago Press.
- Fullbrook, Edward (2009): *Ontology and Economics: Tony Lawson and his Critics*. London in New York: Routledge.
- Gowan, Peter (2009): Crisis in the heartland: consequences of the new Wall Street system. *New Left Review*, January/February: 5-29.
- Gramsci, Antonio (2011): *Prison notebooks*. New York: Columbia University Press.
- Harcourt, Geoffrey C. (2007): The theoretical and political importance of the economics of Keynes: or, What would Marx and Keynes have made of the happenings of the past 30 years and more? In Mathew Forstater, Gary Mogiovi and Stephen Pressman (ur.) *Post Keynesian Macroeconomics: Essays in honour of Ingrid Rima*, 56-69. New York: Routledge.
- Harré, Ron (2009): Saving critical realism. *Journal of Theory of Social Behaviour*, 39(2): 129-143.
- Hicks, John R. (1946): *Value and Capital: An Inquiry into Some Fundamental Principles of Economic Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Jaffe, Dwight M. in John M. Quigley (2010): Housing policy, subprime mortgage policy and the federal housing administration. In Deborah Lucas ur., *Measuring and managing federal financial risk*, 97-125. Cambridge MA: NBER.
- Jackson, Patrick Thaddeus (2011): *The Conduct of Inquiry in International Relations*. London: Routledge.
- Keen, Steve (2009): Mad, bad and dangerous to know. *Real-world Economics Review*, (49)12: 2-7.
- Keynes, John Maynard (1936): *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. London: Macmillan.

- (1973): *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, Vol. XIV, *The General Theory and After: Part II Defence and Development*. St Andrews: Royal Economic Society.
- Lawson, Tony (1997): *Economics and Reality*. London in New York: Routledge.
- (2009): The current economic crisis: its nature and the course of academic economics. *Cambridge Journal of Economics*, 2009, 33: 759–777.
- Lukšič, Andrej A. (2009): Konec demokracije? *Teorija in praksa*, 46(5): 537–558.
- Lovec, Marko in Marjan Svetličič (2011): Globalizacija, migracije in kriza. *Teorija in praksa*, 48: 1335–1355.
- Lovec, Marko (2013): *Ontološka realistična analiza reform Skupne kmetijske politike Evropske unije*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Mankiw, Gregory N. in ostali (1993): A Symposium on Keynesian Economics Today. *Journal of Economic Perspectives*, 7: 3–82.
- Marx, Karl (1976): *A critique of political economy*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Marx, Karl in Friedrich Engels (1978): *The Marx-Engels reader*. New York: Norton.
- Meltzer, Allen (2007): Let'em fail. *Wall street journal*, 21. julij.
- Minsky, Hyman (1996): Uncertainty and the institutional structure of capitalist economies. *Journal of economic issues*, 30(2), 357–368.
- Mundell, Robert A. (1963): Capital mobility and stabilization policy under fixed and flexible exchange rates. *Canadian journal of economic and political science*, 29(4), 475–485.
- Morgan, Jamie (2009): *Private Equity Finance: Rise and Repercussions*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ohanian, Lee E. (2010): The Economic Crisis from a Neoclassical Perspective. *Journal of Economic Perspectives*, 24(4): 45–66.
- Palley, Thomas I. (2007): *Financialization: what it is and why it matters*. Working paper no. 525, Oktober. Annandale-on-hudson, NY: Levy economics institute of Bard college.
- Piketty, Thomas (2014): *Capital in the 21st century*. Harvard: Harvard University Press.
- Rodrik, Dani (2011): *The globalization paradox. Why global markets, states and democracy cannot coexist*. Oxford: Oxford university press.
- Quigley, John M. (2008): Compensation and incentives in the mortgage business. *Economists' voice*, 5(6), 1–3.
- Samuelson, Paul A. in William D. Nordhaus (2005): *Economics*. McGraw-Hill/Irwin.
- Sayer, Arestis (1992): *Method in Social Science: A Realist Approach*, 2nd ed. Hutchinson: London.
- Stiglitz, Joseph E. (1988): Why financial structure matters. *Journal of economic perspectives*, 2(4), 121–126.
- (1999): Toward a general theory of wage and price rigidities and economic fluctuations. *American economic review*, 89(2), 75–81.
- (2010): *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*. New York: WW Norton.

- Svetličič, Marjan (2008): Koga in zakaj stiska primež globalizacije? Družboslovne razprave, 24(58): 7-27.
- Trdina, Andreja in Maruša Pušnik (2010): Novinarsko upovedovanje neoliberalizma: kriza družbene kritike in pasivizacija državljanov. Teorija in praksa, 47(4): 843-865.
- Wallison, Peter J. (2008): Cause and effect: government policies and the financial crisis. AEI outlook series. Washington DC: American enterprise institute.